

KUR'ÂN KISSALARININ İSLÂM TÂRİHİ ÖĞRETİMİ AÇISINDAN REFERANS OLABİLİRLİĞİ ÜZERİNE

Mustafa ÖZKAN*

ÖZET

Kur'ân'ın hacim olarak önemli bir kısmını kıssalar oluşturmaktadır. İslâmî literatürde kıssa, tarihin derinliklerinde kalmış bilgilerin, insanlara ders/öğüt verme amacına dönük olarak belli başlı ilkeler doğrultusunda anlatılmasıdır. Bu yönüyle kıssalar, ihtiva ettikleri tarihi bilgi, ilgili bilginin yorumlanış ve aktarılış şekli itibarıyla, İslâm Tarihi öğretimi açısından önemli bir kaynak niteliğini taşımaktadırlar. Ancak bu, kıssaları içeren Kur'ân'ın bir tarih ya da tarih felsefesi kitabı olduğu anlamına gelmemektedir. Makalemizde ana hatlarıyla şu iki sorunun cevabı üzerinde durulmaktadır: Bir, Kur'ân'da kıssalar hangi ilkeler doğrultusunda aktarılmaktadır? İki, söz konusu ilkelerin İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabilirlik imkânı var mıdır, şayet varsa bu nasıl olmalıdır?

Anahtar Kelimeler: Kıssa, İslâm Tarihi, Eğitim-Öğretim.

TEACHING OF THE QUR'AN TALES ISLAMIC HISTORY POSSIBILITY OF REFERENCE

In volume is an important part of the parables of the Qur'an. In Islamic literature the parable, had deep knowledge of history, people teaching/preaching as a major goal oriented principles are explained in line. This aspect of parables, historical information they contain, and interpretation of relevant information is transferred as of the shape, nature of Islam are of an important resource in terms of history teaching. This, however, parables, the book contains the philosophy of the Qur'an that does not mean a date or philosophy book. The answer to the problem outlined in this article focuses on two things: One, the Quran parables, which are transferred in accordance with the principles? Two, Is there a possibility of applicability of these principles in the teaching of Islamic History, if any, how can this be?

Key Words: Parable, Islamic History, Education and Training.

GİRİŞ

Kur'ân kıssaları, tarihin bilinmesi ve insanlığın tarihten ders alması açısından şüphesiz büyük bir öneme sahiptirler. Zira kıssalar, hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız peygamberler ve birçok eski kavim/millet hakkında bize sağlıklı bilgi edinme ve bu bilgilerden ibret alma imkânını sunmaktadırlar. Tarihi bilgileri içeren kıssaların kaynağının vahiy, aktarıcısının ise güvenilir bir kaynak olan Kur'ân'ın oluşu, söz konusu bilgilerin önemini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla kıssalar; bize insanlık tecrübesini doğru bir şekilde öğrenme, ilgili tecrübe ışığında kendimizi, içinde bulunduğumuz anı ve şartları sağlıklı bir tarzda anlama/yorumlama fırsatını sağlamaktadırlar. Aynı zamanda kıssalar, bizi hem doğru bir tarih bilgisi ve şuuruna, hem de sağlıklı bir gelecek inşa etme şansına sahip kılmaktadırlar.

Kur'ân kıssalarıyla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda ise kıssalar genel olarak; tarih felsefesi,¹ tarihî değeri/mevsûkiyeti², ilâhî kelâmın mesajının iletilmesinde arz ettiği önem³ ve tarihte toplumsal çöküşlerin nedenlerinin tespiti (sünnetullah) açısından ele alınmışlardır.⁴ Biz ise çalışmamızda, kıssaların İslâm Tarihi ile olan ilişkisini dikkate alarak; kıssaların Kur'ân'da hangi ilkelere çerçevesinde aktarıldığını tespit ederek, bunların (ilkelerin) lisans döneminde İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabilirlik imkânı ve bunun nasıl olabileceği üzerinde durmaya çalışacağız. Ayrıca makalemizde konu sınırlaması yoluna giderek, Hz. Peygamber döneminde vuku bulan kıssaları (İsrâ, Bedir ve Uhut Savaşları, Mekke'nin Fethi, Tebûk Gazvesi...) değil de, daha önceki peygamber ve kavimleri konu edinen kıssaları ele almaya ve konumuz açısından yorumlamaya çalıştık. Kaynak olarak da Genel İslâm Tarihi ve Tefsir kitaplarının yanı sıra, eğitim-öğretimle ilgili teori, süreç ve teknikleri içeren modern çalışmalardan yararlandık.

Çalışmamızda ana hatlarıyla şu yöntem takip edilmiştir: Konu hakkında bilimsel anlamda bir altyapı oluşturmak amacıyla, Kur'ân kıssaları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Akabinde, kıssaların anlatımı/aktarılmasında dikkat edilen ilkeler tespit edilmiştir. Daha sonra, tespit edilen ilkelerin İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabilirliği tartışılmıştır. Ayrıca, konumuzla ilgili olarak istifade edilen âyetlerin sadece ilgili kısımlarının meâlleri verilmiştir.

KISSALAR HAKKINDA TEORİK BAZI BİLGİLER

Kur'ân kıssaları; tarihî gerçeklikleri, kaynağı, anlamı, gayesi, anlatım şekli ve mantık örgüsü itibariyle kendine has bir bütünlük arz ederler. Bu yönüyle kıssalar –zaman zaman kıssalarla karıştırılan- mitoloji, mesel ve hikâye gibi kavramlardan farklılık arz ederler. Söz konusu farklılığın somut olarak anlaşılması için, şu

¹ Kılıç, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", *Kur'ân Sempozyumu*, yıl. 1994/9, s. 87-98.

² Halefullah, *Fennu'l-Kasasi fi'l-Kur'ân* ; Şengül, "Kur'ân Kıssalarının Tarihî Değeri", *Diyanet İlmî Der.* Ankara, yıl. 1996/4, c. s. 63-91; Dartma, Bahaddin, "Arkeolojik Veriler Bağlamında Kur'ân Kıssaları", *Akademik Araştırmalar Der.* yıl. 2003/5, sy. 18, s. 163-176.

³ Şengül, "Kur'ân Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi", *I. Kur'ân Sempozyumu*, yıl. 1994, s. 133-139.

⁴ Okumuş, *Kur'ânda Toplumsal Çöküş*; Siddîki, *Kur'ân'da Tarih Kavramı*.

özet bilgilerin verilmesi faydalı olacaktır: “Kıssa” kelimesi, Arapça “k-s-s” kökünden gelmektedir.⁵ Kelime olarak, bir haberin izini sürmek, onu açıklayıp bildirmek ve nakletmek anlamına gelen kıssa,⁶ terim olarak ise, geçmişte vuku bulmuş siyâsî ve toplumsal bazı hadiselerin, daha sonra gelen insanlara öğüt vermek amacıyla belli kurallar dâhilinde aktarılmasını ifade eder.⁷ Dolayısıyla kıssalar; “anlatma, nakletme anlamına gelen hikâye”⁸ ile “ders vermeyi hedefleyen atasözleri niteliğindeki mesel”lerden farklıdır.⁹ Aynı şekilde kıssalar; “fizik ötesini açıklamayı ve ders vermeyi amaçlayan insanlığın kolektif şuurunun ortak ürünü olan mitoloji”¹⁰ ve “düzensiz-belirsiz şeylerin anlatımı anlamına gelen esâtîru'l-evvelîn” den de farklı bir mâhiyete sahiptirler.¹¹

Kur'an'ın miktar olarak önemli bir kısmını kuşkusuz kıssalar teşkil etmektedir. Bir görüşe göre Kur'an'da kıssalarla ilgili âyetlerin sayısı 1600 civarındadır.¹² Oran olarak ise, kıssaların Kur'an'ın üçte ikisini oluşturduğu belirtilebilir.¹³ Kıssaların miktarıyla ilgili zikredilen rakam ya da oranlar bir kesinlik ifade etmezler bile, bunlar, Kur'an'da kıssaların önemli bir yekûn oluşturduğunu göstermesi açısından anlamlıdır.

Kur'an kıssalarının ihtiva ettikleri bilgiler, yaşanmış tarihî hadiselerle ilişkin doğru/gerçek bilgilerdir.¹⁴ Kıssaları bize aktaran kaynak ise, Allah'ın koruması altında bulunan ve hiç değişmemiş/değiştirilemeyecek olan Kur'an'dır.¹⁵ Zaten Kur'an'da da, kıssaların sahîh bilgiler içermediğine dair iddialar dikkate alınır ve söz konusu bilgilerin doğru olduğu tezi ısrarla savunulur. Kıssalarda aktarılan bilgilerin doğru olduğuna dair şu âyetler zikredilebilir: “*Sana peygamberlerin haberlerinden –kalbini kendisiyle sağlamlaştıracak – “doğru haberler” aktarıyoruz. Bunda da sana hak ve mü'minlere bir öğüt ve uyarı gelmiştir.*”¹⁶ “*Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle, en güzel kıssaları gerçek bir haber (kıssa) olarak aktarıyoruz. Oysa sen, daha önce bundan haberi olmayanlardandın.*”¹⁷ “*And olsun ki, onların kıssalarında temiz akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an uydurulabilecek bir söz değildir...*”¹⁸

⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “s-t-r” maddesi; Ayrıca şu âyetlerde geçen kıssa kelimesi, bir sözü beyan edip aktarma anlamında kullanılmıştır: Yûsuf 12/3; En'âm, 6/57; Neml, 27/76; Mü'min, 40/78.

⁶ Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, s. 88; Şengül, “Kıssaların Önemi”, s. 133; Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, XLVI; Kehf, 18/64; Kasas, 28/11; Neml, 27/76; Mü'min, 40/78.

⁷ Kaya, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündükleri”, *UÜİFD*. yıl. 2002/2, s. 31; Arpağuş, “Mitoloji, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras”, *MÜİFD*. yıl. 2003/2, s. 89.

⁸ Cürcânî, *Terimler Sözlüğü*, s. 89; Yıldırım, “Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar”, *AÜİFD*. yıl. 1979, s. 38; Şengül, “Kıssaların Önemi”, s. 135.

⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 174; Şengül, “Kıssaların Önemi”, s. 135.

¹⁰ Arpağuş, “Mitoloji, Kur'an-ı Kerim Kıssaları”, s. 8; Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, s. 88.

¹¹ İbn Manzûr, s-t-r maddesi; Râgıp el-İsfahânî, *Müfredat*, s. 696; Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 51.

¹² Kaya, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündükleri”, s. 31.

¹³ Bkz. Yıldırım, “Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar”, s. 37.

¹⁴ Siddikî, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, s. 75.

¹⁵ Şengül, “Kıssaların Târîhi Değeri”, s. 68.

¹⁶ Hûd, 11/120.

¹⁷ Yûsuf, 12/3.

¹⁸ Yûsuf, 12/111.

Kıssaların ihtiva ettiği bilgilerin doğruluk derecesinin yanı sıra tartışılan diğer bir konu da, kıssalarda anlatılan olayların gerçekleşip gerçekleşmediğidir. İslâm Dünyası'nda kıssaların bahsettiği olayların gerçekleşmediğini iddia edenlerin başında, Mısırlı araştırmacı Halefullah gelmektedir. Ona göre Kur'ân kıssalarının amacı, gerçekleşmemiş olaylar üzerinden muhataplara ders/mesaj vermek ve böylece insanların hidâyete ermelerini sağlamaktır.¹⁹ Halefullah'ın bu tezini kabul etmek zor görünmektedir. Zira kıssaların tarihsel gerçeklikle bağdaşmadığını ve ya bağdaşmayabileceğini düşünmek, Allah'ın tarihle ilgili olguları olduklarından farklı bir biçimde aktarabileceği manasına gelir. Söz konusu durum da, İslâm'daki Tanrı tasavvuruyla bağdaşmaz.²⁰

Kıssalarda mevzubahis edilen konular (kişi ve tarihî olaylar), Hz. Peygamber dönemindeki insanların fazla da yabancı olmadığı konulardı. Dolayısıyla kıssalar, Hz. Peygamber dönemindeki insanlara hitap etmiştir.²¹ Ancak bu, kıssaların tarih üstü olmadığı, yani herkese hitap etmediği ya da mesajının herkesi kapsamadığı anlamına gelmemektedir.²²

Kuşkusuz Kur'ân kıssalarının temel amacı, insanlığın tarihî tecrübesi üzerinden muhataba ders vermek, onun yaşadığı anı doğru yorumlamasına yardımcı olmak, zikredilen olayların içerdiği mesajları kavrayarak kendisine çekidüzen vermesine katkıda bulunmak²³ ve nihayetinde kişinin yaşamının her alanında ahlâkîliği esas alarak yaşamasını sağlamaktır.²⁴ Kıssaların amacına işaret etmeleri bakımından şu âyetler dikkat çekicidir: *"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir."*²⁵ *"And olsun, onların kıssalarında temiz akıl sahipleri için ibretler vardır..."*²⁶

Kıssalar, insanın fitratına uygunluğu nedeniyle İslâmî tebliğde bir eğitim-öğretim aracı/teknîği olarak kullanılmıştır.²⁷ Zira kıssalar, tarihî olayların insanın âdeta göz, kulak, kalp ve aklına hitap edecek bir tarzda anlatılmasına daha elverişlidirler. Kıssalardaki söz konusu özellik, ilâhî mesajın daha zevkli, kolay ve doğru bir şekilde öğrenilip ezberlenmesini, aynı zamanda olaylarla verilmek istenen mesajın davranışlara yansımaları ve kalıcı olmasını sağlamaktadır.²⁸

¹⁹ Halefullah, *Fennu'l-Kasasi fi'l-Kur'ân*, s. 21-20, 116, 131 vd.

²⁰ Reçber, *İslâmiyât Der.* yıl. 2004/7, sy. 1, s. 152.

²¹ Paçacı, *İslâmiyât Der.* yıl. 2004/7, sy. 1, s. 132.

²² Özsoy, *İslâmiyât Der.* yıl. 2004/7, sy. 1, s. 141-145.

²³ Okumuş, "Kur'ân'da Toplumsal Çöküş", s. 198; Pakiş, "Kur'ân Kıssalarındaki Kapalılıkların Giderilmesi", *DAAD.* yıl. 2006/2, s. 123; Zeyveli, "Kur'ân Kıssaları", *İAD.* yıl. 1995/9, s. 177-183, 180; Şengül, "Kıssaların Önemi", s. 137; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 171-172.

²⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 11; Öztürk, "Kur'ân, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil Kıssası", *ÇÜİFD.* yıl. 2004/4, s. 163; es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 199.

²⁵ Hûd, 11/120.

²⁶ Yûsuf, 12/111.

²⁷ Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar", s. 38-39; Şengül, "Kıssaların Önemi", s. 133.

²⁸ Atay, *Kur'ân'a Göre İman Esasları*, s. 107; Şengül, "Kıssaların Tarihî Değeri", s. 64; Sayı, "Kur'ân'da Kısas Kavramı Üzerine", *DEÜİFD.* yıl. 1995/9, s. 145-196.

Kıssalara ilişkin verilen bu temel bilgilerden sonra, kıssaların anlatımında esas alınan ve tespit etmeye çalıştığımız ilkeleri açıklamaya ve bunların İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabilirlik imkânı bunun nasıl olabileceği üzerinde tartışmaya geçebiliriz.

A) KUR'ÂN KISSALARININ ANLATIMINDA ESAS ALINAN İLKELER

1- Bilginin Mesaj İçin Bir Araç Alarak Değerlendirilmesi

Bilginin, mana/mesajı iletme gibi temel bir fonksiyonun olduğu söylenebilir. Bu tespit doğru ise, bilginin, mesajın taşınmasında bir araçsallık görevi ifa ettiği düşünülebilir. Ancak sözü edilen durum, bilginin önemsiz olduğu ya da bilgi ile mananın birbirlerinin alternatifleri olduğu anlamına gelmemektedir. Konumuz çerçevesinde bilgi-mesaj ilişkisine baktığımızda şunu söylemek mümkündür: Kur'ân kıssalarında temel vurgu, kişi ya da olaylara ilişkin bilgiye değil de, o bilgiyle verilmek istenen mesaja yöneliktir. Zaten kıssaları okuduğumuzda dikkatimizi çeken ve bizi heyecanlandıran asıl unsur, anlatılan olaya dair bilgiler değil de o olayın sebebi, söz konusu sebebin doğurduğu sonuç ve bu sonucun bize verdiği dersi- tir. Dolayısıyla Kur'ân kıssalarının gayesi, hiçbir zaman salt hikâyecilik, edebiyat veya tarihî bir olaya ilişkin tüm bilgileri detaylarıyla aktarmak değildir.²⁹ Tam tersine, kıssalara konu olan kişi, kavim ve hadiselerle ilişkin bilgiler, ilâhî mesajın muhabata iletilmesi için bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Kur'ân kıssalarında mesaj, genelde peygamberler ya da helâk olmuş kişi/kavimlerin merkezinde buldukları olaylar üzerinden verilmiştir. Buna örnek olarak şu âyetler gösterilebilir: *"Böylece biz Nûh'u ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir âyet (kendisinden ders çıkarılacak) bir olay kılmış olduk".*³⁰ (Firavun kastedilerek): *"Biz de bu gün bedenini, senden sonra geleceklere ibret olman için kurtaracağız. Gerçekten insanların çoğu bizim âyetlerimizden habersizdirler."*³¹

Mesaj için bir vesile olarak değerlendirilen kıssaların, hedef olarak iki farklı insan grubuna hitap ettikleri söylenebilir: Bunların birinci grubunu, sıkıntılara mâruz kalan ve teselli edilmek istenen mü'minler oluşturmaktadır. Söz konusu konumdaki mü'minlere, kendi dönemlerinde zulüm görmüş ancak daha sonra mükafata nâil olmuş peygamber ve taraftarlarına ilişkin kıssalar anlatılır. Şu âyetler bu çerçevede okunabilir: *"And olsun, biz Mûsâ'ya ve Hârûn'a lütufta bulduk. Onları ve kavimlerini o büyük üzüntüden kurtardık."*³² (Hz. İlyas'tan bahsedildikten sonra) *Şüphesiz biz, ihsanda bulunanları böyle mükafatlandırırız".*³³ *"Hani biz onu (Lût'u) ve ailesini topluca kurtarmıştık."*³⁴

²⁹ Güler - Özsoy, *Konularına Göre Kur'ân*, s. 693.

³⁰ Ankebût, 29/15.

³¹ Yûnus, 10/92.

³² Sâffât, 17/114-115.

³³ Sâffât, 37/131.

³⁴ Sâffât, 37/133

Kur'ân kıssalarının hitap ettiği ikinci grup insan ise, peygamber ve onların getirdiği mesaja karşı direnen inkârcılardır. Bunlara yönelik kıssalarda da temel olarak şu mesaj verilir: "İnkârcılıkta direnmeyin. Tarihte tevhide karşı çıkanların akıbetlerini düşünün. Kendinize çekidüzen verin; yoksa tarihteki inkârcıların başına gelen sizin de başınıza gelebilir..." Şu âyet bu bağlamda değerlendirilebilir: "İşte biz onların her birini kendi günahlarıyla yakalayiverdik. Böylece onlardan kiminin üstüne taş fırtınası gönderdik, kimini şiddetli bir çılgılık sarıverdi, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk..."³⁵

Görüldüğü gibi kıssalarda asıl amaç, tarihî şahsiyetlerden bahsetmek ya da yaşanılmış olayları tüm detaylarıyla anlatmak değildir. Kıssalarda mevzubahis edilen tüm peygamberler, kavimler ve olaylara ilişkin verilen bilgiler, ilâhî mesajın doğru anlaşılması ve insanların hidâyete ermeleri amacı doğrultusunda bir araç görevini ifa etmektedirler. Dolayısıyla kıssalarda bilginin bir araç, amacın ise mesaj/öğüt verme olduğu söylenebilir.

2- Bilgi Miktarı İle Mesaj Arasındaki Dengenin Sağlanması

Kıssalarda verilen bilgi miktarı ile hedeflenen mesaj arasında bir denge vardır. Söz konusu dengenin nasıl olduğunun anlaşılması için, İslâm Tarihi genel kaynaklarında Hz. Nûh ve Nûh Tûfânı'na ilişkin bilgilerin nasıl verildiğine bakmakta/karşılaştırmakta fayda vardır: Dünyanın yaratılışından müellifin vefatına kadar olan olayları içeren genel tarih kitaplarında, Hz. Nûh ve Tûfânı şu başlıklar çerçevesinde ele alınmıştır: Hz. Nûh'un ağaç dikmesi; gemiyi ne zaman ve nerede yaptığı; gemi yapımının kaç yıl sürdüğü; geminin uzunluğu, yüksekliği, rengi ve şeklinin ne ve nasıl olduğu; gemide bulunanların sayısı, isimleri ve bunların Hz. Nûh'a yakınlık dereceleri; gemiye bindirilen hayvanların sayısı ve cinsleri; Tûfân'dan sonra hayatta kalanların yaşamlarını nerede ve nasıl sürdürdükleri...³⁶ Oysa kıssalarda Nûh Tûfânı ile ilgili yukarıdaki bilgiler verilmemiştir. Kıssalarda Hz. Nûh ve Tûfânı hakkında verilen bilgilerin özeti ana hatlarıyla şu şekildedir: Hz. Nûh, kavmini tevhide çağırmıştır. Kavminin ileri gelenleri ise tevhide karşı çıkmışlardır. Bu yüzden Allah Hz. Nûh'un kavmini cezalandırmıştır.³⁷ İlgili olayın sebebi, şekli ve sonucu çok kısa olarak şu âyetlerle belirtilmiştir: "Nûh: Ey kavmim! Allah'a ibadet edin, ondan başka ilâhımız yoktur. Yoksa sizin için büyük bir günün azabından korkarım" dedi. Kavminin ileri gelenleri: "Doğrusu, biz seni apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz" dediler.³⁸ Onu (Nûh'u) yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber

³⁵ Ankebût, 29/40. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/137; Yûnus, 10/13.

³⁶ Bkz. Belhî, *Kitabu'l Bed' ve't-Târih*, I, 218-221; Taberî, *Târihu't-Taberî*, I, 112-120; Mes'ûdî, *Murâcu'z-Zeheb*, I, 46-47; Ya'kûbî, *Târih*, I, 38-39; ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 7-8; İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 75. Hz. Nuhla ilgili oluşturulan diğer konuların detayları için bkz. Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 47-50.

³⁷ Güler-Özsoy, s. 730; Ay, "İlâhî Mesajın Kadim Medeniyetlerdeki İzdüşümleri", *İAD*. yıl. 1996/9, s. 95.

³⁸ A'râf, 7/59-60.

gemide bulunanları kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise suda boğduk".³⁹ Görüldüğü üzere burada Nûh Tûfânı'nın umûmî olup olmadığı, gemideki yolcuların kaç kişi oldukları, bunların gemide kaç gün kaldıkları, suyun istilasının ne kadar sürdüğü vesaire üzerinde durulmamıştır.⁴⁰

Nûh Tûfânı'nın anlatımında görüldüğü gibi, kıssalarda verilen bilginin miktarı ile hedeflenen mesaj arasında bir uyum söz konusudur. Buna bilgi-mesaj dengesi de diyebiliriz. Söz konusu dengeye göre, kıssalarda ele alınan şahıs ya da olay, tüm detaylarıyla anlatılmaz. Bunun yerine, olayın sadece mesaj içeren ya da belirlenen hedefe hizmet edebilecek öğelere/kısımlara yer verilmiştir.⁴¹ Hatta kıssalarda, tarih ilminde önemli bir yere sahip olan "zaman ve mekân" kavramlarına bile -iletirmek istenen mesaja katkı sağlamadığı için- yer verilmemiştir. Çünkü olaya ilişkin gereksiz bilgilerin verilmesi ya da olayın tüm teferruatıyla zikredilmesi, kıssaların delâletine gölge düşürme ve bu anlamda verilmek istenen mesajın anlaşılmasını ihtimalini içinde barındırır.⁴²

Kıssalarda verilen bilgi miktarı ile hedeflenen mesaj arasında gözetilen denge, kıssaların temel üslûbuyla ilgili bir öğretim ilkesidir diyebiliriz. Bu ilkeye göre verilecek gereksiz bilgi, muhatabın zihnen yorulup dikkatinin dağılmasına, konunun gölgede kalmasına, hatta mesajın unutulmasına neden olabilir. Aynı şekilde bir konuda yetersiz bilginin verilmesi de, konunun ya da mesajın bir bütün olarak hızlı ve doğru anlaşılmasına engel teşkil edebilir.⁴³ Dolayısıyla Kur'ân kıssalarında verilen bilgi, ne mesajı boğacak kadar fazla, ne de verilmek istenen dersin/mesajın doğru anlaşılmasını engelleyebilecek kadar az miktardadır.

3- Mesaj ve İlgili Bilginin Somutlaştırılması

Bilindiği gibi din dünyası, tabiatı itibarıyla genel olarak soyut bir alanı ifade eder. İman, ahlâk, sabır, cennet-cehennem, iyilik-kötülük, sevap-günah gibi kavramlar, söz konusu alana ilişkin örneklerden sadece bir kısmını oluşturmaktadır. İnsan ise fıtratı gereği, soyut olandan daha ziyade, somut olana meyleder. Belki de bu gerçeğe binaen, Allah bazı somut olaylar, Hz. Peygamber ise toprağa zaman zaman şekiller çizmek ya da parmaklarıyla yaptığı bazı işaretler yapmak sûretiyle dinî konuları öğretmeye/mesaj vermeye çalışmışlardır.⁴⁴

Kur'ân kıssalarıyla verilmek istenen mesajların anlaşılmasında somutlaştırma ya da konuyu müşahhaslaştırmanın önemi büyüktür. Çünkü insan gördüğüne, duyduğuna ve hissettiğine daha çok ilgi duyar. Aynı zamanda insan, birden fazla duyu organına hitap eden konuları daha hızlı, doğru öğrenir ve öğrendiklerini uzun süre muhafaza edebilir.⁴⁵ Dolayısıyla insan fıtratını bilen Allah da, kıssalar

³⁹ A'râf, 7/64.

⁴⁰ Şengül, "Kıssaların Önemi", s. 136.

⁴¹ Şengül, "Kıssaların Önemi", s. 139; Zeyveli, "Kur'ân Kıssaları", s. 181.

⁴² Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar", s. 48-49.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 7 vd.

⁴⁴ Ebû Gudde, *Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, s. 124.

⁴⁵ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 86; Öcal, *Öğretim Yöntemleri*, s. 87.

vesilesiyle insanlığa ulaştırmak istediği mesajı, bazı olaylar üzerinden somutlaştırmak sûretiyle vermiştir. Böylece kıssaların istekli olarak dinlenmesi/okunması, hedeflenen mesajın doğru bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır. Örneğin Hz. Nûh ve Tûfânî bir edebî metin olarak anlatılmaz. Tam tersine, Nûh Tûfânî'yla verilme istenen ders/mesaj, Nûh Tûfânî'nin merkezini oluşturan gemi somutlaştırması üzerinden verilmeye çalışılır. Buna göre sırasıyla Nûh'un kavmiyle mücadelesi, gemi yapımına başlanması, inananların gemiye bindirilmesi, her tarafın sularla kaplanması ve nihâyetinde inananların kurtuluşu, müşriklerin ise boğulması bir film şeridi gibi gösterilmiştir.⁴⁶ Öyle ki, kıssanın muhatabı olan insan, Nûh Tûfânî'nin âdeta görür, duyar, hisseder ve kısacası olayın içinde yaşamak sûretiyle, Yaratıcı'nın büyüklüğüne, inananların kurtuluşuna, müşrik ve müşrikliğin sonucunun ne olduğuna şahitlik yapar ve verilmek istenen mesajı hemen almaya başlar.

Yine kıssalarda mesajı somutlaştırmaya örnek olarak, Hz. Mûsâ'nın Firavun'la mücadelesi ve bu mücadelenin şekli ve nihâi sonucunun aktarılış şekli verilebilir. Kıssada öncelikle Hz. Mûsâ ile Firavun arasındaki tevhid mücadelesi, ardından da Mûsâ'nın sihirbazları mağlup eden mucizesi anlatılır.⁴⁷ Daha sonra ise tevhid ve şirk mücadelesinin sonucunu belirtmek üzere, Firavun ve taraftarlarının Hz. Mûsâ'yı kovalamaları, denizin yarılması, mü'minlerin kurtuluşu, Firavun'un ise boğuluşu canlı bir sahne şeklinde şu ifadelerle tasvir edilmiştir: *"İki topluluk birbirilerini gördüklerinde Mûsâ'nın adamları: "Gerçekten yakalandık" dediler. Mûsâ: "Hayır" dedi. "Şüphesiz Rabbim, bizimle beraberdir; bana yol gösterecektir" dedi. Bunun üzerine Mûsâ'ya: "Asanla denize vur" diye vahyettik. (Vurdu ve) Deniz hemencecik yarılıverdi de, denizin her parçası kocaman bir dağ gibi oldu. Ötekileri de (Firavun ve adamlarını) buraya yaklaştırdık. Mûsâ ile beraberindekilerin hepsini kurtarmış olduk. Sonra ötekilerini de suda boğduk."*⁴⁸

4- İnsan Merkezli Bir Yaklaşımın Esas Alınması

İnsan merkezli yaklaşımla kastedilen, kendisine hitap edilen kişinin bilgi seviyesi, anlama kapasitesi ve o andaki psikolojisinin dikkate alınarak bilginin miktarı ve aktarılış şeklinin o kişiye göre ayarlanmasıdır. Buna, öğretimde bilişsel ve duyuşsal süreçlerin ölçü alınarak konuların anlatılması da denebilir. Kısacası bilişsel süreç, kişinin bir konu hakkında ön ve genel bilgilere sahip kılınmasıdır. Duyuşsal süreç ise, muhatabın verilmek istenen bilgiyi almaya hazır hâle getirilmesidir.⁴⁹ Duyuşsal sürece, hazır olunmuşluk hâli de denir.

Modern eğitim-öğretimde olduğu gibi, kıssalarda da muhatab açısından bilişsel sürece dikkat edilmiştir. Bu anlamda muhatabın bilgi seviyesi, anlama/yorumlama kapasitesi, psikolojisi ve diğer unsurlar dikkate alınarak, ona gereken bilgi uygun miktar, yer ve zamanda ilgili araç/tekniklerle verilmiş, konu edilen olay ya da olaya ilişkin bilgiler üzerinden de ona ders/öğüt verilmiştir.

⁴⁶ Mü'minûn, 23/27 ve diğer âyet-i kerimeler.

⁴⁷ Şuarâ, 26/18-51.

⁴⁸ Şuarâ, 26/61-66.

⁴⁹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 27.

Kıssalarda bilgi aktarılırken bilişsel süreç kadar dikkate alınan diğer bir aşama ise duyuşsal özelliktir. Buna göre, öğrenme pozisyonundaki kişinin anlatılan bilgiyi alması, anlaması ve ondan ders çıkarması için, öncelikle o kişi verileni istekli olarak dinlemeye hazır hâle getirilir. Ardından da konu, muhatabın zevkle dinleyip anlayabileceği ve ders çıkaracağı bir formatta aktırılır. Kıssaların anlatımında insan merkezli yaklaşımın esas alınmasına örnek olarak Hz. Yûsuf kıssası verilebilir: Yûsuf kıssasında öncelikle Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyaya –ki buna konu da diyebiliriz- değinilmiştir. Ardından, Hz. Ya'kûb'un rüya konusunda Yûsuf'u uyarması zikredilmiştir. Daha sonra Yûsuf ve kardeşlerinin kıssasında ibretlerin bulunduğu (yani konunun önemine) dikkat çekilmiş,⁵⁰ en sonunda ise Yûsuf'un her aşaması ibretlerle dolu kıssası anlatılmıştır.

5- Tarihe Objektif Yaklaşım

Kuşkusuz her insan, insan olması itibarıyla, hata yapma potansiyeline sahip olarak yaratılmıştır. Bu da doğal olarak her insanın az veya çok miktarda, büyük ya da küçük derecede hata yaptığını/yapabileceğini ve işlenen hataların ibret alınması için zikredilmesi gerektiğini göstermektedir. Zaten Kur'an da söz konusu gerçeği esas aldığından, gerektiğinde hata yapan kişi/kişileri ve onlardan sadır olan yanlış fiilleri eleştirmiştir. Aynı zamanda Kur'an, hata ve hataların faillerini -ders alınması için- sonraki insanlara aktarmıştır. Örneğin –tebliğdeki stratejisi nedeniyle- âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektûm'a gereken ilgiyi göstermeyen Hz. Muhammed'in söz konusu tavrının doğru olmadığını zikredilmesi⁵¹ ve Huneyn'de sayılarıyla böbürlenip gururlanan -ve bu yüzden ilk başlarda savaşı kaybeden Müslümanların eleştirilmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.⁵²

Başlığımızla ilgili olarak peygamber kıssalarına bakıldığında şunlar belirtilebilir: Kıssalarda olay, şahıs ve bunlarla ilgili bilgilerin değerlendirilmesi ve aktarılmasında objektiflik ilkesi gözetilmiştir. Yani hatanın kaynağına bakılmaksızın, her türlü hata ve hatanın failleri eleştirilmiştir. Örneğin, ilk insan-peygamber olan Hz. Âdem'in tüm ilâhî uyarılara rağmen hata yaptığı ve işlediği hatadan ötürü cennetten çıkarıldığı hadisesi, Âdem'den sonra gelen tüm nesillere -ibret alınması için- anlatılmıştır.⁵³ Hz. Âdem'in hata yapması, bu yüzden yerilmesi ve söz konusu olayın tüm insanlara aktarılmasıyla, kanaatimizce şu mesaj verilmek istenmiştir: İlk insan ve peygamber olan Âdem bile şeytana uyarak hata işlemiştir. O, yaptığı hata nedeniyle Allah tarafından bir şekilde cezalandırılmıştır. Dolayısıyla şeytan sizi de kandırarak, yanlış tercihte bulunmanıza neden olabilir. O yüzden dikkatli olunuz...

Kıssalarda, peygamberlerin bile yanlış tercihte bulunabileceği ve bu sebeple Allah'ın eleştirisine mâruz kalabilecekleri gerçeği, Hz. Âdem'le sınırlı tutulmamıştır. Örneğin Hz. Nûh, iman etmeyen ve boğulacağı tahmin edilen oğlu için: "Rab-

⁵⁰ Yûsuf, 12/4-7.

⁵¹ Abese, 80/1-10.

⁵² Tevbe, 9/26

⁵³ Tâhâ, 20/116-121.

birim! Oğlum benim ailemdendir. Doğrusu senin sözün yüksektir..." deyince, Allah: "Ey Nûh! O senin aileden değildir. Çünkü o, doğru olmayan bir iş yapmıştır (yani tevhidî - mü'min olmayı reddetmiştir).⁵⁴ Öyleyse, hakkında bilgin olmayan şeyi benden isteme. Sana, cahiller gibi davranmamamı öğütlerim."⁵⁵ şeklinde uyarmıştır. Allah, Hz. Nûh'un müşrik olan oğluyla ilgili yanlış düşünceye sahip oluşunu başka bir âyette ise şu şekilde eleştirmiştir: "...Zulmedenler (oğlun) konusunda bana hitapta bulunma. Çünkü onlar suda boğulacaklardır."⁵⁶ Sonuç olarak diyebiliriz ki, kıssalarda tarihî bilgiyi değerlendirme ve aktarma konusunda objektiflik ilkesi esas alınmıştır.

6- Olayların Sebep-Sonuç İlişkisi İçerisinde Sunulması

Kur'ân kıssalarında gerek kişi ve gerekse kavimlerle ilgili tüm iniş ve çıkışlar ya da ceza ve mükâfatlar, genelde bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde aktarılmıştır. Buna göre muhatabın dikkati sadece sonuçlara değil, aynı zamanda söz konusu edilen sonuçları doğuran sebeplere çekilmiştir. Böylece kıssaları okuyan/dinleyen kişinin zikredilen konuyu anlama, tarihî olaylara ilişkin sebep-sonuçlar arasında bağlantı kurma, aktarılan olayla kendi döneminde vuku bulan hadiseler arasında mukayese yapma ve tüm bunlar ışığında doğru bir tercih yapma imkânı sağlanmış olur.

Kanaatimizce kıssalarda sebep-sonuç ilişkisine yapılan vurgunun temel amacı şudur: "Tarihin öznesi insandır. Hür iradesi ile iyi davranışlarda bulunan insan/kavimler mükâfata nâil olmuş, ilâhî uyarılara rağmen tevhid dışı bir yaşam sürdürenler ise cezaya mâruz kalmış ve kendi kendilerini yok etmişlerdir. Sonuç olarak kıssaların muhatabı, kıssa kahramanlarının tercih ve tercihlerinin sonuçlarının nasıl olduğunu öğrenme ve nihâyetinde kendi kararını verme imkânına sahip kılınmış olur. Böylece insan ya da toplumun helâk olmaması için, helâka neden olan düşünce ve yaşam biçiminden uzaklaşması gerektiğine dikkat çekilmiş olur. Aşağıda sebep-sonuç içeren âyet-i kerimler bu bağlamda değerlendirilebilir:

(Hz. Mûsâ'nın kavminden bahsedilirken şu ifade kullanılır:) "...Onların üzerine horluk ve yoksulluk (damgası) vuruldu ve Allah'tan bir gazaba uğradılar. Bu, kuşkusuz, onların Allah'ın âyetlerini tanımama ve peygamberleri haksız yere öldürmelerinden. Yine bu, isyan etmelerinden ve sınırı çiğnemelerinden."⁵⁷ "And olsun, sizden önceki nesilleri zulmettikleri için yıkıma uğrattık. İşte biz, suçlu-günahkâr olan bir topluluğu böyle cezalandırırız."⁵⁸ "Nûh'un kavmi de, peygamberleri yalanladıklarından onları suda boğduk ve insanlar için bir ibret kıldık. Biz zulme sapanlara acıklı bir azap hazırlamışız."⁵⁹

⁵⁴ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 81.

⁵⁵ Hûd, 11/45-46.

⁵⁶ Hûd, 11/37.

⁵⁷ Bakara, 2/61.

⁵⁸ Yûnus, 10/13.

⁵⁹ Furkân, 25/37.

7- Diyalog Yönteminin Kullanılması

Kur'ân kıssalarında peygamberlerin kavimleriyle olan mücadelelerinin sebebi, şekli ve sonuçları, bazen de kullanılan diyaloglar üzerinden muhataplara aktarılmıştır. Böylece peygamberlerin kavimlerinden neler talep ettikleri, kavimlerinin ise ne gibi gerekçelerle istenilenleri reddettikleri sonuçlarıyla birlikte âdeti bir münazara havasında dinleyiciye/okuyucuya sunulmuştur. Böylece kıssalarla verilmek istenen mesajın daha hızlı ve doğru bir şekilde verilmesi ve kavranması sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, kıssalarda kullanılan diyalogların, ilâhî mesajın iletilmesinde bir eğitim-öğretim tekniği ya da aracı görevini gördükleri söylenebilir.

Kıssalarda geçen diyalogların şekli ve içerikleri hakkında şunlar belirtilebilir: Diyaloglara konu olan meseleler, Peygamberler ile kavimleri arasında şüphesiz yaşanmıştır. Ancak, kıssalarda verilen diyalogların formatları -kanaatimizce- Allah tarafından belirlenmiştir. Zira diyalogdaki sorular kısa, öz, muhatabı akıl ve hisleyle etkisi altına alabilecek ve aynı zamanda istenilen cevabı doğurabilecek niteliktedir. Anı şekilde, verilen cevaplar kısa ve ilâhî mesajın gerçekliğini teyid eder özelliktedir. Dolayısıyla kıssalarda verilen diyaloglar, hem şekil hem de içerik olarak her insanın zevkle dinleyebileceği, rahatlıkla anlayabileceği ve aynı zamanda ezberleyip başkasına da aktarabileceği kadar ilgi çekici, açık ve nettir. Hz. Nûh, Hûd ve İbrahim ile kavimleri arasında yaşanan aşağıdaki tartışmalar, kıssalarda kullanılan diyaloglara örnek olarak verilebilir:

(Hz. Nûh, kavmine): *"Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Ondan başka tanrınız yoktur. Yoksa sizin için büyük bir günün azabından korkarım"* dedi.

Kavminin ileri gelenleri: *"Doğrusu biz seni apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz."* dediler.

Hz. Nûh: *"Ey kavmim! Bende bir şaşkınlık yoktur; tam tersine ben âlemlerin Rabbi'nin elçisiyim. Rabbinin gönderdiklerini size iletiyor ve size öğüt veriyorum..."* dedi.⁶⁰

Hz. Hûd, kavmine: *"...Ey kavmim! Allah'a saygılı olmayacak mısınız?"* dedi.

Kavminin ileri gelenleri: *"Biz, senin bir budalalık içinde olduğunu görüyor ve senin yalancı olduğunu düşünüyoruz."* dediler.

Hz. Hûd: *"Ey kavmim! Bende hiçbir budalalık yok; aksine, ben âlemlerin Rabbi'nin elçisiyim..."* dedi.⁶¹

Hz. İbrahim'in kavmi (putları kıran) İbrahim'e : *"Ey İbrahim, bunu ilahlarmıza sen mi yaptın (yani putlarımızı sen mi kırdın)?"*

Hz. İbrahim: *"Hayır"* dedi. *"(Duran putu göstererek) "Bu yapmıştır. Bu, onların büyükleridir, eğer konuşabiliyorsa ona sorun!"* dedi.

Bunun üzerine (İbrahim'in kavmi) kendi vicdanlarına başvurular da; *"Gerçek şu ki, zalim olanlar bizleriz"* dediler.

⁶⁰ A'râf, 7/59-63.

⁶¹ A'râf, 7/65-67.

Hız. İbrahim: “O halde, Allah’ı bırakıp da sizlere yararı ve zararı olmayan şeylere mi tapıyorsunuz? Yazıklar olsun size ve Allah’tan başka tapıklarınıza! Siz yine de akıllanmayacak mısınız?”⁶² dedi.

8- Soru Sorma Tekniğine Başvurulması

Kur’ân kıssalarında mesajın iletiminde başvurulan diğer bir teknik ise, soru sorma tekniğidir. Bu tekniğin amacı, muhatabı duyuşsal olarak konuyu dinleyecek hâle getirmek, konuyu ona mal etmek ve onun cevap verme sürecinde istenilen mesajı anlamasını sağlamaktır.⁶³ Bu anlamda soru sorma tekniği, kıssaların içerdikleri öğütlerin alınması için; okuyucunun anlatılanı dinlemesini, dinlediklerini anlamaya/yorumlamaya çalışmasını ve sonunda hedeflenen mesajı anlama ve bu doğrultuda sağlıklı bir karar vermesini kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahiptir.

Kıssalarda peygamberlerin sordukları sorular iki açıdan dikkatimizi çekmektedirler: Birincisi; soruların kısa-öz, muhatabın hem akıl hem de hislerine hitap edecek ve dinleyicinin/okuyucunun tüm dikkatini konu/mesaj üzerine çekecek kadar iyi oluşturulmuş olmasıdır. İkincisi ise her sorunun değindiği konunun farklı oluşudur. Böylece her peygamber sorduğu soruyla, kendi dönemindeki en büyük probleme işaret etmiş ve kavimlerini esas olarak konu edinen probleminden kurtarmaya çalışmışlardır. Örneğin Hz. Lût, kavmine “zınanın çirkinliği”, Hz. İbrahim ise toplumuna “putlara tapmanın anlamsız oluşu” ile ilgili soru sormuşlardır.

Bazı peygamberlerin kendi kavimlerine yönelttikleri kimi sorular şu şekildedir: Hz. Nûh (kavmine): “Allaha karşı gelmekten sakınmaz mısınız?...”⁶⁴

Hız. Hûd (Âd Kavmine): “Ey kavmim! Allah’a ibadet edin, ondan başka tanrınız yoktur. O’na saygılı olmayacak mısınız?”⁶⁵

Hız. Sâlih (kavmine): “Ey kavmim! Neden iyilikten önce kötülüğü acele istiyorsunuz? Size merhamet edilmesi için Allah’tan bağışlanma dileseniz olmaz mı?”⁶⁶

Hız. İbrahim (babasına): “Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsunuz?...”⁶⁷

Hız. Lût (kavmine): “Âlemlerde sizden önce hiç kimsenin yapmadığı bir hayasızlığı mı yapıyorsunuz?...”⁶⁸

9- Muhatabın Araştırma ve Düşünmeye Sevk Edilmesi

“...Yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların uğradıkları sonuç nasıl oldu bir görün.”⁶⁹ “Onlar yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı? Böylece kendilerinden öncekilerin nasıl bir sonuca uğradıklarını görsünler...”⁷⁰ Bu ve benzeri âyetler hedef olarak, özel-

⁶² Enbiyâ, 21/62-67.

⁶³ Aydın, Din Öğretiminde Yöntemler, s. 231-233.

⁶⁴ Şuarâ, 26/106.

⁶⁵ A’râf, 7/65.

⁶⁶ Neml, 27/46.

⁶⁷ Meryem, 19/43.

⁶⁸ A’râf, 7/81.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/137.

⁷⁰ Rûm, 30/9, 42.

likle şirkte direnen ve kıssalar vasıtasıyla verilmek istenen öğütleri kabul etmeyenlere yöneliktir diyebiliriz. Bu konumdaki insanlara âdeta şu mesaj verilmektedir: Şirk zulümdür. Şirke sarılanlar helâk olmuşlardır. Sizler de helâk olmak istemiyorsanız, sahip olduğunuz bâtil inanç ve din dışı yaşamdan vazgeçin...

Kişilerin gezip-görmeye ve bu anlamda daha önceki kavimlerin nasıl helâk olduklarını görme ve düşünmeye teşvik edilmeleri, aynı zamanda kıssalarda kullanılan önemli bir eğitim-öğretim tekniğidir. Söz konusu tekniğin temel amacı şudur: "Tarihte cezalandırılan kişi ya da toplumlari vesile kılarak, muhatabın bunlardan ders alıp kendisine çekidüzen vermesini sağlamak; kıssalarda aktarılan olaylara ilişkin bilgilerle tatmin olmayan ya da etkilenmeyenlerin, gerçeği görmeleri için ilgili olayların cereyan ettiği yerleri ve bu yerlerdeki bulguları görmek sûretiyle ibret almalarını kolaylaştırmaktır. Zira kıssalarda geçen olayların cereyan ettiği yerleri gezip-görme, olayı, cereyan eden mekânla birlikte düşünme, anlatılan hadisenin gerçekliğine işaret eden arkeolojik bazı bulgu ve belgeleri inceleme, kişinin gerçeği anlamasına, onun üzerinde düşünmesine ve nihayetinde bir karar vermesine yardımcı olur. Zira gezip-görme şeklindeki faaliyet, konunun doğru ve hızlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak önemli bir öğrenim tekniğidir."⁷¹

B) KUR'ÂN KISSALARININ ANLATIMINDA ESAS ALINAN İLKELE- RİN İSLÂM TARİHİ ÖĞRETİMİNDE UYGULANABİLİRLİĞİ

Çalışmamızın bu kısmında, İslâm Tarihinin de kapsamında bulunduğu modern tarih ile Kur'an'da tarih olarak geçen kıssaların birbirleriyle ilişkisini, kapsamalarını, içerdikleri konular itibariyle evrensel olup-olup olmadıklarını, mezkûr iki farklı tarih anlayışında dinin yeri ve bunların öğretim metotları arasındaki benzerlikleri/farklılıkları tartışmayacağız. Şunu yapmaya çalışacağız: Kur'an kıssalarının anlatımında esas alınan ve tespit etmeye çalıştığımız ilkelerin, İslâm Tarihi öğretiminde uygulanıp uygulanmayacağını, şayet uygulanabilecekse, bunun nasıl olabileceğini ele almaya çalışacağız. Ancak konuya geçmeden önce, bundan sonra sık sık kullanacağımız aşağıdaki kavramları açıklamak yerinde olacaktır diye düşünüyoruz. Bu kavramların başında eğitim, öğretim ve öğretim yöntemi gelmektedir.

Eğitim, en genel anlamıyla öğrenme sonucunda oluşan davranış değişikliğidir.⁷² Öğretim, Belirli bir öğrenme durumunda önceden belirlenmiş hedeflere etkili biçimde ulaşmak üzere uygun personel, araç, gereç, yöntem ve teknikleri kullanma sürecidir.⁷³ Öğretim yöntemi ise, öğretimde amaçlara ulaşabilmek için, tekniklerin, işlenecek konunun, araç-gereç ve kaynakların bir bütünlük oluşturacak biçimde düzenlenerek hizmete sunulmasında izlenen bir öğretme yoludur.⁷⁴ Bu tanımları aktardıktan sonra, şimdi de kıssa anlatımında esas alınan ilkelerin İslâm Tarihi öğretiminde uygulanıp-uygulanmayacağına geçebiliriz:

⁷¹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 223.

⁷² Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 231.

⁷³ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 7.

⁷⁴ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 27.

1- Bilginin Mesaj İçin Bir Araç Olarak Değerlendirilmesi İlkesi

Daha önce de belirtildiği gibi, kıssaların temel amacı, sadece tarihî olanı aktarmak değildir. Kıssalarda asıl amaç, insanlık tecrübesi üzerinden muhabata ders/öğüt vermektir. Bu tespitimiz doğruysa, şunu söyleyebiliriz: Kıssaların anlattığı tarihî bilgiler, ilâhî mesajın iletilmesi doğrultusunda bir araç görevini ifa etmektedir. Başka bir ifadeyle, kıssalarda aktarılan bilgi, mesaj için bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Tecrübelerimize, eğitim-öğretimle ilgili temel ilkelere ve Kur'ân kıssalarıyla İslâm Tarihinin sahip oldukları ortak paydalara dayanarak, yukarıdaki ilkenin İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabileceği kanaatini taşımaktayız. Zira hem kıssa hem de İslâm Tarihinde konu (tarih), muhatap (insan) ve amaç (tarihi bilgiler üzerinden insana ders vermek) aynıdır. Dolayısıyla bu kadar ortak paydaya sahip iki ilmin öğretim tekniklerinin de aynı ya da en azından birbirlerine yakın olması normaldir. Şimdi de, "Bilginin Mesaj İçin Bir Araç Olarak Değerlendirilmesi İlkesi"nin İslâm Tarihi öğretiminde nasıl uygulanabileceğini bir konu üzerinden açıklayabiliriz. Konumuz Hilfu'l-Füdûl olsun. Söz konusu ilke çerçevesinde Hilfu'l-Füdûl'u şu aşamalar çerçevesinde işleyebiliriz:

I. Aşama: Bu aşama dersin ilk 5 dakikasında uygulanır. Söz konusu aşamaya güdüleme süreci de denilir. Burada güdülemenin amacı şudur: Öğrencilere konunun önemini hatırlatma, onların konuya dikkatlerini çekme ve konu hakkındaki bilgi derecelerini öğrenmek amacıyla soru sorulmasıdır. Zikredilen amaç bağlamında; amacı, içeriği ve şekli iyi ayarlanmış 1 veya 2 soru sorulur. Eğitim-öğretimde bu aşamadaki sorulara, "dikkat çekici" ya da "açış soruları" denilir. Dersin bu aşamasında konuyla ilgili şu sorular sorulabilir: "İslâm Tarihinde büyük bir önem arz eden Hilfu'l-Füdûl'un ne olduğunu bileneğiniz var mı?" (ilk soruya verilen cevapların mahiyetleri dikkate alınarak, ikinci soru olarak şu sorulur). "Hz. Peygamberin de kurucuları arasında bulunduğu bu teşkilat/yapı neden kuruldu ve bu teşkilatın günümüze mesajı ne olabilir?"

II. Aşama: İkinci aşamada güdülemeleri sağlanmış öğrencilerin konu hakkındaki bilgi seviyeleri, anlama/yorumlama kapasiteleri ve dikkat durumları dikkate alınarak konu hakkında detaylı bilgiler, ilgili teknik(ler)le (ki burada takrir tekniğinin kullanılması daha uygun olabilir) verilir. Dersin bu aşamasında genel olarak Hilfu'l-Füdûl'un kuruluşunu zorunlu kılan dönemin siyasal-sosyal yapının mahiyeti, Hilfu'l-Füdûl'un anlamı, nerede, ne zaman, niçin, nasıl ve kimler tarafından kurulduğuna... ilişkin sağlıklı bilgiler verilir. Yine II. Aşamada, öğrencinin konuyu anlama derecesini öğrenme ve derse dikkatinin canlı tutulması amacıyla dönük olarak, "kontrol soruları" olarak nitelendirilen bazı sorular sorulmalıdır.

III. Aşama: Dersin bu aşamasında ise tarihî bilginin tarihte kalmaması, o bilginin yorumlanması, ondan ders çıkarılması ve gündelik hayatta bize ışık tutması için bilginin güncelleştirilmesi yoluna gidilebilir. Zikredilen amaç çerçevesinde soru-cevap tekniği kullanılarak öğrencilere şu sorular sorulabilir: "Daha peygamber olmamış Hz. Muhammed'in, Müslüman olmayan insanlarla birlikte zul-

me karşı koymak için Hilfu'l-Füdûl'u kurmasından ne gibi dersler çıkarabiliriz?" Hilfu'l-Füdûl'un varlık sebebi ve işleyişini belirleyen temel ilke ne idi? Hilfu'l-Füdûl'da olduğu gibi, Hz. Peygamberin gerektiğinde Müslüman olmayanlarla işbirliğine gitmesini dikkate alırsak, bizim bu gün yabancı devletlerle güvenlik, siyasî ve iktisadî amaçlı anlaşmalar yapmamız doğru mudur? Hilfu'l-Füdûl'un temel amacını esas aldığımızda, bu gün haksızlığa maruz kalan farklı ırk, renk, dil, din, mezhep ve siyasî görüşteki insanlara sahip çıkabilir miyiz? Mademki Hilfu'l-Füdûl'un temel prensibi "yardım edilmesi için mazlumun dini sorulmaz" ise, günümüzde haksızlığa uğrayan dışımızdaki insanları neden savunmuyoruz?"

III. Aşama çerçevesinde sorulan soruların cevapları da dikkate alınarak, konu üzerinden şu mesajlar verilebilir: Müslümanlar olarak, zulme karşı koymak için gerektiğinde Müslüman olmayanlarla işbirliği yapabiliriz. Kişilerin alt kimliklerine (farklı ırk, renk, dil, mezhep vs) bakmaksızın haksızlığa maruz kalan insanlara sahip çıkmalı onların haklarını savunmalıyız.

Görüldüğü gibi, burada öncelikle konu hakkında sağlıklı bilgiler ilgili tekniklerle (takrir ve soru-cevap) verildi. Ardından, (soru-cevap yöntemiyle) bu bilgiler üzerinden asıl alınması gereken derslere değinildi. Yine dikkat edildiyse, ders işleme sürecinde hem öğretici hem de öğrenci aktif durumdaydılar. Bu ise konunun zevkle dinlenmesini, hızlı-doğru anlaşılmasını ve yapılan yorumlar çerçevesinde alınması gereken derslerin alınmasını sağladı. Böylece konuyla ilgili verilen tüm bilgiler, verilmek istenen *mesaj* için bir araç olarak değerlendirildi.

2- Bilgi Miktarı İle Mesaj Arasındaki Dengenin Sağlanması İlkesi

Daha önce de belirtildiği gibi, kıssalarda verilen bilgi miktarı ile hedeflenen mesaj arasında bir denge gözetilmiştir. Buna göre istenilen mesajın alınması için ilgili konuda ne az ne de fazla bilgi verilmiştir. Çünkü bilginin fazlalığı, mesajı ikinci plâna düşürebilir. Yine bir konuda bilginin sınırlı/yetersiz oluşu, konu ve konu vesilesiyle verilmek istenen mesajın tam ve doğru olarak anlaşılmasını zorlaştırabilir.

İslâm Tarihi öğretiminde bu ilkenin uygulanabilirliğine gelince şunlar belirtilebilir: Zikredilen dersin öğretiminde mezkûr ilke uygulanabilir ve uygulanmalıdır diye düşünüyoruz. Zira ele alınan konu tüm detaylarıyla anlatılmaz ve ona farklı açılardan bakılmazsa, ilgili mevzûun parçacı bir yaklaşımla ele alınmasına neden olur. Bu da işlenen konunun eksik ve yanlış anlaşılmasını beraberinde getirecektir.⁷⁵ Aynı şekilde bilinen, ya da rahatlıkla öğrenilebilecek bir konu hakkında gereğinden fazla bilginin verilmesi, muhatabın sıkılmasına, zamanın israfına ve konunun içerdiği mesajın kayboluşuna neden olabilir. Dolayısıyla İslâm Tarihi öğretiminde -kıssaların anlatımında yapıldığı gibi- işlenen konu hakkında verilecek bilginin miktarı ve çerçevesi iyi belirlenirse bu, konu ve ilgili mesajın daha rahat ve doğru bir şekilde öğrenilmesini sağlayabilir.⁷⁶

⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 7.

⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 7.

3- Mesaj ve İlgili Bilginin Somutlaştırılması İlkesi

Bilindiği gibi kıssalarda anlatılan konuların zevkle dinlenmesi/okunması, hızlı-doğru öğrenilmesi, yorumlanması, davranışlara yansımaları ve kalıcı olması için somutlaştırma yoluna gidilmiştir. Bu da, ele alınan konunun herhangi bir olay üzerinden aktarılması sûretiyle yapılmıştır. Mesajın aktarılmasında araç görevini yapan olay ise insanın adeta göz, kulak ve hislerine hitap edecek bir tarzda somutlaştırılarak anlatılmıştır. Nûh Tûfânı buna örnek olarak verilebilir.

İslâm Tarihi öğretimi açısından somutlaştırma ilkesinin uygulanabilirliği konusunda şunlar belirtilebilir: Bilindiği gibi İslâm Tarihi öğretiminde genelde takrir/anlatım tekniğine başvurulur. Bu, biraz da mezkûr dersin mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Ancak araştırmalar, anlatım/takrir yönteminin yararlarının yanında, şu dezavantajlarının da bulunduğunu ortaya koymaktadır: 'Öğrenci sınıfta aktif değil, pasif konumdadır. Öğrencinin derse ilgisi ve katılımı istenilen düzeyde olmaz. Derse aktif olarak katılmayan öğrencinin konuyu hızlı ve doğru anlaması, yorumlaması ve kalıcı kılması mümkün olmamaktadır.' Görüldüğü üzere İslâm Tarihi öğretiminde takrir yöntemi tek başına yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla takrir yönteminin, diğer bazı eğitim-öğretim teknikleriyle desteklenmesi zarureti vardır.

Kıssaların anlatımında başvuru bilginin somutlaştırılması ilkesinin, İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabileceği hatta uygulanması gerektiği kanaatini taşıyoruz. Bu da, modern teknoloji ve eğitim-öğretim tekniklerinden yararlanarak, derse uygun görsel-işitsel materyaller eşliğinde anlatmak şeklinde olabilir.⁷⁷ Örneğin Bedir, Hendek savaşları ya da Mescid-i Nebevî, Sevr Mağarası, Akabe Biatları anlatılacaksa, bahsi geçen savaşların vuku buldukları yerlerin ve söz konusu yapıların fotoğraflarının tahtaya yansıtılması faydalı olacaktır. Aynı şekilde takrir yöntemiyle anlatılacak konunun önceden hazırlanıp akıllı tahtaya yansıtılması, öğrencinin dikkatinin derse çekilmesi, konuyu takip etmesi, not alabilmesi... açısından çok yararlı olacaktır. Hatta imkân varsa, tarihî mekân ya da eserler ziyaret edilebilir. Çünkü eğitim-öğretimde ne kadar duyu organına hitap edilir ve ne kadar uygun araç gereçler kullanılırsa eğitim-öğretim o kadar hızlı, zevkli ve kalıcı olur.⁷⁸ Araştırmalara göre dersin görsel-işitsel materyaller eşliğinde anlatılmasının şu faydaları vardır:

- Öğrencinin derse ilgisini arttırıp, onun derse aktif olarak katılmasını sağlar.
- Konuyu pekiştirir.
- Soyutu somutlaştırır.
- Zaman ve sözde tasarrufu sağlar.
- Algılama, anlama ve kalıcılığı beraberinde getirir...⁷⁹

⁷⁷ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 86; Öcal, s. *Öğretim Yöntemleri*, 87.

⁷⁸ Sarıçam, "İslâm Târihi Derslerinde Görsel Malzemenin Kullanımı", *İslâm Târihi Öğretiminin Problemleri Kolokyumu*, s. 12-13; Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 86.

⁷⁹ Sarıçam, "İslâm Tarihi Derslerinde Görsel Malzemenin kullanımı", s. 15.

4- İnsan Merkezli Bir Yaklaşımın Esas Alınması İlkesi

Kur'ân kıssalarında uygulanan bu ilke, sadece İslam Tarihi öğretiminde değil, tüm ders ve konuların anlatımında uygulanabilecek/uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemin temel felsefesi şudur: Öğretici konumunda bulunanın, öğrencinin bilişsel ve duyuşsal durumunu, bilgiyi anlama ve yorumlama kapasitesini ölçü alarak, konuyu ilgili yöntem ve tekniklerle anlatmasıdır.⁸⁰ Başka bir ifade ile zikredilen ilke, öğreticinin ders işlerken “neyi, niçin, ne kadar, ne zaman, nerede ve nasıl vereceğini” bilmesi ve uygulamasıdır. Kanaatimizce bu ilke, İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabilir bir ilkedir. Çağımızda eğitimcilerin çok önemseydiği ve literatüre “öğrenci merkezli ders işleme” olarak geçen mezkûr teknik, İslâm Tarihi öğretiminde de muhakkak istifade edilmesi gereken bir eğitim-öğretim tekniğidir.

Öğrenci merkezli ders işlemeyi ifade eden yukarıdaki teknik, kıssaların anlatımında olduğu gibi, Hz. Peygamber tarafından da çok önemsenmiştir. Hz. Peygamber'in, “Kellimu'n-nâse alâ kaderi ukûlihîm (İnsanların bilgi ve anlama kapasitelerine göre konuşun) buyurması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Buna göre öğretim üyesi, bahse konu olan ilkeyi İslâm Tarihi öğretiminde şu şekilde kullanabilir: Öğrencilerin derse ilgilerini ve katılımlarını giriş/açış sorularıyla sağladıktan sonra, onların ilgili konudaki bilgi düzeylerini, gelişim seviyelerini, anlama ve yorumlama kapasitelerini dikkate alarak, konuyu uygun yöntemlerle sunar. Ardından, öğrencilerin ilgilerini canlı tutmak, konuyu ne kadar öğrendiklerini ölçmek ve öğrenilenin kalıcı olmasını sağlamak için “yoklama türü sorular” sorar. Böylece öğrencinin derse aktif olarak katılması ve buna bağlı olarak anlatılan konuyu zevkle dinlenmesi, hızlı-doğru bir şekilde anlaması ve yorumlaması sağlanmış olur.⁸¹ Sonuç olarak kıssalarda esas alınan bu ilkenin İslâm Tarihi öğretiminde uygulanması, özellikle İslâm Tarihi dersinin sevilmesini sağlayacaktır diye düşünüyoruz.

5- Tarihe Objektif Yaklaşım İlkesi

Kur'ân kıssalarında tarihî şahsiyet, kavim ve olaylar, ders alınmak için anlatılır. Bu yapılırken herhangi bir şahsa, kavme ya da millete kutsiyet atfetme, onları yüceltme yoluna gidilmez. Kısacası, kıssalarda tarihî olanı anlama, aktarma ve yorumlama sürecinde objektiflik ilkesi esas alınmıştır. Buna göre hata yapanlar peygamberler bile olsa, ilgili hata ve failleri -ders alınsın diye- biz muhataplara bildirilmiştir.⁸²

Kıssalarda esas alınan objektiflik ilkesi, İslâm Tarihi öğretiminde uygulanabilir, hatta uygulanması elzem olan bir ilkedir. Tarih algımıza ve kimliğimize bağlı olarak, tarih öğretiminde savunmacı, yüceltmeci, politik, ideolojik, dogmatik, pragmatik yaklaşımlar ile olaylara taraflı bakma, genellemeler yapma, eleştiriden

⁸⁰ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 27.

⁸¹ Savaş, “İslâm Târîhi Öğretiminde Aktif Eğitim Uygulaması”, *İslâm Târîhi Öğretiminin Problemleri Kolokyumu*, s. 26.

⁸² Hüd, 11/37, 46-45; Tâhâ, 20/116.

kaçınma, öteki yaratma, geçmişe özlem, geçmişle özdeşleşme gibi sorunlarımız vardır.⁸³ Tarih konusundaki bu muhafazakâr anlayışımıza bağlı olarak, tarihimizi kutsallaştırma/yüceltme ve onunla yüzleşme gereğini duyma gibi çıkmazlarımız vardır. Bu da doğal olarak bizi sağlıklı bir tarih bilgisi ve telakkisinden mahrum bırakmaktadır. Ancak yapılması gereken, tarihe eleştirel bir bakış açısıyla bakmak ve öğrencilere de bu perspektifi kazandırmaktır.

İslâm Tarihi öğretiminde yukarıdaki ilkenin uygulanması sırasında şu problemle karşılaşılabilir: Tarihimizi yücelten/kutsallaştıran, tarihî olana farklı açılardan ve şüpheli yaklaşımla bakmayan, kısacası İmam-Hatip Liselerinde öğrendikleri bilgiyi mutlak doğru kabul eden ve akademik bir bakış açısını henüz kazanamamış öğrencilerin zorlanabilme ya da tepki gösterebilme ihtimalidir. Ancak tarihî bilginin ele alınışında dikkat edilmesi gereken objektiflik ilkesinin gerekliliğinin öğrenciye benimsetilmesi hâlinde, konuların eleştirel bir yaklaşımla işlenmesi ve anlatılanlardan ders alınması mümkün olabilecektir. Öğrencinin eleştirel yaklaşımlara tepki göstermemesi ya da kendisinin de tarihe objektif olarak bakabilmesini sağlamak için dersin başında şunlar yapılabilir/hatırlatılabilir:

- Kur'an'ın "Ey iman edenler, eğer bir fâsık, size bir haber (ders bağlamında buna "tarihî bilgi" de diyebiliriz) getirirse, onu "etraflıca araştırın." Yoksa cehalet sonucu, bir kavme kötülükte bulunursunuz da, sonra işlediklerinize pişman olursunuz."⁸⁴ şeklindeki âyetin varlığı ve mesajı öğrenciye kavratılabilir.

- İslâm Tarihinin İslâm'ın değil, Müslümanların tarihi olduğu, bu anlamda tarihimizin beşerî bir ürün olduğu, beşerî olanın ise hatalar ihtiva edebileceği, ayrıca, beşerî olanla ilâhî olanı özdeşleştirmenin yanlış olduğu tarzındaki önemli tespitte dikkat çekilmelidir.

- Neticede insan olan atalarımızın da hata yapmış olabilecekleri, ilgili hataları görüp onlardan ders alınması gerektiği, tarih öğrenmenin ancak bu şekilde bize fayda sağlayabileceği, Kur'an kıssalarında da tarihî olanın bu şekilde ele alındığı kavratılmalıdır.

Objektiflik ilkesinin tarih dersinde uygulanması, öğrencinin tarihî bilgiye eleştirel bir bakış açısıyla bakmasını, ondan ders almasını ve kısacası sağlıklı bir tarih bilgisi ve şuurunun kazanmasını sağlayacaktır diye düşünüyoruz. Bu açıdan söz konusu ilkenin önemsenmesi ve İslâm Tarihi öğretiminde dikkate alınması büyük bir önem arz etmektedir.

6- Olayların Sebep-Sonuç İlişkisi İçerisinde Sunulması İlkesi

Kıssalarda kişi ya da kavimlerin cezalandırılmaları ya da helâk oluşları, her zaman nedenleriyle birlikte anlatılmıştır. Bunun nedeni ise, sonuçlardan önce o sonucu doğuran sebeplere dikkat çekmek ve insanın kötü sonuçları doğuran sebeplerden uzak durmasını sağlamaktır. İslâm Tarihi öğretiminde de uygulanması imkân dâhilinde olan -ki büyük oranda uygulanıyor- bu ilkenin daha da önem-

⁸³ Öztürk, *İslâm Târîhi Öğretiminin Problemleri Kolokyumu*, s. 33.

⁸⁴ Hucurât, 49/6.

senmesi gerektiğini düşünüyoruz. Zira tarihin doğru öğrenilmesi ve ondan ders alınması, söz konusu ilkenin büyük bir titizlikle uygulanmasına bağlıdır.

7- Soru-Cevap Tekniği İlkesi

Kur'ân kıssaları anlatımında en çok başvurulan tekniklerden birisi de soru-cevap tekniğidir.⁸⁵ Mezkûr teknik sayesinde, muhatabın konuya dikkatinin çekilmesi, anlatılanları düşünmesi ve onlarla ilgili muhakeme yapması sağlanır.

İslâm Tarih öğretiminde de rahatlıkla uygulanabileceğine inandığımız bu tekniğin etkili/verimli kullanılabilmesi için şu hususların bilinmesinde fayda vardır: Mümkün mertebe sorular, dersin ilk 5 dakikasında bilişsel süreçten sonra sorulmalıdır.⁸⁶ Bu, hem öğrencinin bilgi seviyesinin tespiti, hem konunun önemine dikkat çekilmesi ve hem de öğrencinin derse katılımının sağlanması açısından önemlidir.

Soru-cevap tekniğinde soru kadar, sorunun formatı, içeriği, amacı, ne zaman sorulacağı ve verilen cevaplar karşısında gösterilecek tavrın nasıllığı da önemlidir. Buna göre soruların kısa ve anlaşılır olmasının yanı sıra, öğrencinin gelişim/bilişim seviyesine uygunluk arz etmesi, öğrencinin düşünmesi ve konunun anlaşılmasına katkı sağlayıcı nitelikte olması gerekir.⁸⁷ Sorular soruluş amaçlarına göre ise üçe ayrılır: a) Dikkat çekici (açış) soruları: Bu sorular, dersin başladığı ve konunun önemli olduğu mesajını vermek için dersin başında sorulur. b) Kontrol soruları: Dersin başı, ortası ve sonunda öğrencinin neler bildiğini/öğrendiğini öğrenmek için sorulan sorulardır. c) İpucu veren sorular: Konunun anlaşılması ve öğrenciye yol göstermek amacıyla sorulan sorulardır.⁸⁸

Soru-cevap yönteminin istenilen faydayı sağlaması, şüphesiz öğretmenin kişilere göre soru sorması ve cevaplar karşısında takınacağı tavrın niteliğine bağlıdır. Öğrenci merkezli ders işlenmesini bilen bir öğretici, soru soracağı öğrencinin bilgi seviyesini ve konuşkanlık derecesini dikkate alarak, sorunun formatını ve zorluk derecesini ona göre ayarlar. Hatta çekingen, içine kapanık ve sınıfta kendisini ifade edemeyen öğrencilerin bu eksikliklerinin giderilmesi için kolay soru sorulmalıdır. Ayrıca İslâm Tarihi öğretiminde soru-cevap tekniğini kullanmanın istenilen sonucu vermesi için öğretici cevap veren öğrenciyi büyük bir dikkatle dinlemeli/ dinlenmesini sağlamalı, cevap yanlış olsa ya da aykırı fikirler içerse bile öğrenci yadırganmamalı, -derse katkı sunmaya ve doğruyu bulup sunmaya çalıştığı için- ona teşekkür etmelidir.

Kısacası İslâm Tarihi derslerinin sevilmesi, bu dersin işlenişinin zevkli hâle gelmesi, öğrencinin derse aktif olarak katılmasının sağlanması için taktir yönteminin yanı sıra, soru-cevap tekniği kullanılırsa, dersin işlenişi daha etkili ve verimli olabilir.

⁸⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/137; A'râf, 7/67, 81; Meryem, 19/43; Şuarâ, 26/106; Neml, 27/46.

⁸⁶ Öcal, *Öğretim Yöntemleri*, s. 195.

⁸⁷ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 240-245.

⁸⁸ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 239.

8- Muhatabın Araştırma ve Düşünmeye Sevk Edilmesi İlkesi

Kıssalarda, tarihî bilginin aktarılması ve öğrenilmesiyle iktifa edilmez. Aynı zamanda muhatabın tarihten gereken dersi alması için, onun tarihî yerleri gezip-görmesi, eski kavimlerin akıbetini hatırlatıcı mahiyette olan tarihî eserleri/belgeleri bulup bunlar üzerinde düşünmesi de teşvik edilir.

İslâm Tarihi öğretiminde ise bu ilke şu şekilde uygulanabilir diye düşünüyoruz. İmkân varsa tarihî mekânların gezdirilmesi, şayet bu mümkün değilse görsel araçlar kullanılarak önemli tarihî mekân ve eserler ilgili araç-gereçlerle sınıf tahtasına yansıtılabilir. Aynı şekilde, eski kavimlere ilişkin arkeolojik veriler (bulgu-belgeler) varsa bunların gerçeği, yoksa resimleri sınıf ortamında gösterilebilir. Böylece öğrencinin derse ilgisi, katılımı, konuyu hızlı-doğru algılaması ve ilgili konu üzerinden verilmek istenen mesajı alması sağlanabilir.

SONUÇ

Kur'ân kıssaları, başka kaynaklardan bulamayacağımız tarihî bilgileri ihtiva etmektedirler. Aynı zamanda kıssalardaki bilgiler, bir takım amaç ve ilkeler doğrultusunda yorumlanır ve muhataba aktarılır. Bu açıdan kıssalar İslâm Tarihi için sadece bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda bilginin nasıl yorumlanması ve öğretilmesi gerektiği konusunda da bir referans niteliğini taşımaktadır.

Bilindiği gibi Kur'ân kıssalarının nihâî amacı, tarihî şahsiyet, kavim ve olaylar üzerinden muhataba ders/ibret vermek ve böylece onun tevhid inancını benimsemesini ve hayatın her alanında ahlâkî davranmasını sağlamaktır. Ayrıca kıssalar, söz konusu amacın gerçekleşmesi yolunda bir araç olarak görülmüştür. Çünkü kıssaların anlatımında muhatabın duyuşsal-bilişsel seviyesinin esas alınması, tarihî bilgilerin somutlaştırılarak verilmesi ve uygun eğitim-öğretim tekniklerinin kullanılması gibi ilkeler esastır. Bilginin, söz konusu ilkeleri içeren kıssalar vasıtasıyla aktarılması ise kıssaların muhatabı olan insanın fitratına daha uygundur.

Tespitimize göre, Kur'ân kıssaları ana hatlarıyla şu ilkeler çerçevesinde aktarılmış/anlatılmıştır: Tarihî bilginin ilâhî mesaj için bir araç olarak değerlendirilmesi, aktarılan bilgi miktarı ile hedeflenen mesaj arasındaki dengenin sağlanması, mesaj ve ilgili bilginin somutlaştırılarak verilmesi, anlatımda insan merkezli bir yaklaşımın esas alınması, diyalog yönteminin kullanılması, soru sorma tekniğine başvurulması ve muhatabın araştırma ve düşünmeye sevk edilmesi.

Kanaatimizce bu gün İslâm Tarihi ilminin en büyük problemi, mezkûr ilmin önemsiz oluşu, buna bağlı olarak sevilmemesi ve ona gereken değer verilmemesi değildir. Bize göre ilgili konudaki en büyük problem, tarihî bilginin doğruluk derecesini tespit edememe, yorumlayamama ve ilgili bilgileri uygun eğitim-öğretim teknikleriyle aktaramamaktır. Başka bir ifadeyle, İslâm Tarihi öğretiminin en büyük problemi yöntem sorunudur. Söz konusu durum ise her şeyden önce tarih felsefesi ve insan psikolojisinin yanı sıra, modern eğitim-öğretimle ilgili teori, süreç, kavram ve teknikleri bilmemiz ve tarih öğretiminde bunları uygulamamız gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kur'ân kıssalarının anlatımında esas alınan ilkelerin, İslâm Tarihi öğretimi açısından bir referans olabileceğini düşünüyoruz. Söz konusu ilkeler esas alınarak, İslâm Tarihi öğretiminin şu prensipler çerçevesinde yapılmasının faydalı olabileceğini düşünüyoruz:

1- Kıssalarda, kıssaların önemine vurgu yapıldığı gibi, İslâm Tarihi öğretiminde de, İslâm Tarihi ilminin bizler için ne kadar önemli/gerekli bir ilim olduğu kavratılmalıdır. Bu bağlamda; tarihimizin gelecekle geçmiş arasında bir köprü vazifesi gördüğü, millet olarak varlığımızı sürdürmenin, kedimizi, anı/yaşadığımız şartları doğru bir şekilde tanımanın ve daha önce yaşanmış bir takım olumsuzlukların benzerlerinin yaşanmamasının sahip olacağımız sağlıklı bir tarih bilgisi ve şuuruyla mümkün olabileceği bilinci öğrenciye verilmelidir.

2- Kıssalarda, kıssaların içerdiği bilgilerin doğru olduğuna vurgu yapılır. İslâm Tarihi öğretiminde de aktarılacak bilgilerin doğruluk derecesinin tespit edilmesi gerekir. Bu çerçevede ele alınan bilgilerin, ilişkilendirildikleri olay ve dönemin şartlarıyla örtüşüp-örtüşmediği, farklı kaynaklarda nasıl aktarıldığı araştırıldıktan sonra aktarılmalıdır. Çünkü yanlış ve eksik tarihî bilgiler, öğrencinin konuyu tam öğrenme, yorumlama, ondan ders çıkarma ve o bilgiyi gündelik yaşamla ilişkilendirmesine engel teşkil eder

3- Kıssalar, ilâhî mesajın iletilmesinde bir araç görevini görürler. İslâm Tarihinde de tarihî bilgiler, ders/mesaj vermek için bir vesile olarak değerlendirilmelidir. Yani bilgi, mesaj için bir araç olarak kullanılmalıdır. Örneğin Hz. Peygamber'in de kurucuları arasında bulunduğu Hilfu'l-Füdül anlatıldıktan sonra, zikredilen teşkilatın varlık sebebi, yapısı ve işleyişi üzerinden şu mesajlar aktarılabilir: Müslümanlar olarak olup-bitenlere karşı duyarlı olmalı ve zulme karşı koymak için gerektiğinde Müslüman olmayanlarla işbirliği yapabilmeliyiz. Kişilerin alt kimliklerine (farklı ırk, renk, dil, mezhep vs.) bakmaksızın, haksızlığa maruz kalan insanlara sahip çıkmalı onların haklarını savunmalıyız.

4- Kıssaların anlatımında başvurulduğu gibi, biz de İslâm Tarihi öğretiminde yerine göre soru sorma, takrir, diyalog gibi teknikleri kullanmalı, ayrıca konuyu somutlaştırmak için uygun görsel-işitsel materyaller eşliğinde ders işlemeliyiz. Bu, derse ilginin artmasına, anlatılan konunun hızlı, doğru anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlar.

5- Dikkat edilirse kıssalarda hata yapan peygamberler bile eleştirilmiş ve onların hataları –ders alınsın diye- bize aktarılmıştır. Biz de İslâm Tarihi öğretiminde kıssalarda uygulanan bu objektiflik ilkesini esas alarak, tarihe eleştirel bir yaklaşımla yaklaşmalıyız. Bu çerçevede İslâm Tarihinin İslâm'ın değil, Müslümanların tarihi olduğunu, insan olan Müslümanların da hata yapabileceklerini, dolayısıyla tarihimizi kutsallaştırma yerine onu eleştirel bir bakış açısıyla ele alıp yorumlamanın ve ondan ders çıkarmaya çalışmanın daha uygun olacağını öğrenciye kavratmalıyız.

6- Kıssaların anlatımında büyük oranda uygulanan muhatap merkezli konu anlatımı ilkesini, İslâm Tarihi öğretiminde uygulamalıyız. Söz konusu ilke gereğince öğretici olarak, öğrencilerin gelişim seviyelerini, bilişsel ve duyuşsal özelliklerini, anlatılanı anlama ve yorumlama kapasitelerini dikkate alarak, konuyu uygun

araç-gereçlerle anlatmalıyız. Başka bir ifadeyle öğretim üyesi tarih dersini işlerken insan psikolojini esas alarak; derste neyi, niçin, ne zaman, ne kadar, nasıl ve ne ile vereceğini/öğreteceğini bilmeli ve uygulamalıdır.

Sonuç olarak; İslâm Tarihi dersinin sevilmesi, doğru öğretilmesi, ondan ders alınması ve ilgili bilgilerin günlük hayatla ilişkilendirilmesi için, söz konusu ilmin uygun araç ve tekniklerle öğretilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda Kur'ân kıssalarının anlatımında esas alınan ilkelerin, İslâm Tarihi öğretimi için referans alınmasının faydalı olacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Abdullah, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara 2006.
- Arpağuş, Hatice K., "Mitoloji, Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl. 2003, sy. 2, İstanbul 2003.
- Atay, Hüseyin, *Kur'ân'a Göre İman Esasları*, Ankara 1961.
- Ay, Eyüp, "İlâhî Mesajın Kadim Medeniyetlerdeki İzdüşümleri: Kur'ân'ın Arka Plânına Arkeolojik Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, yıl. 1996/9, Ankara 1999.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara 2005.
- Belhî, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih*, I-II, Beyrut 1997.
- Bulaç, Ali, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İstanbul 1993.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1991.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, (ö. 740/1340), *Terimler Sözlüğü*, çev. Arif Erkan, İstanbul 1997.
- Dartma, Bahaddin, "Arkeolojik Veriler Bağlamında Kur'ân Kıssalarının Fiilen Gerçekleşmemiş Hadiseler Olduğuna Dair", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl. 2003/5, sy. 18, İstanbul 2003.
- Dineverî, Ebû Hanîfe (ö. 282/895), *Ahbârü't-Tıvâl*, Beyrut ts.
- Ebû Gudde, Abdulfettah, *Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, çev. Enbiya Yıldırım, İstanbul 1998.
- Güler, İlhami - Özsoy, Ömer, *Konularına Göre Kur'ân*, Ankara 1998.
- Halefullah, Muhammed Ahmed, *Fennü'l-Kasasi Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1972.
- İbnü'l-Esrî, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, I-XI, Beyrut 2006.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ (ö. 746/1345), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-II, Beyrut 2004.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts.
- Kaya, Remzi, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl. 2002, sy. 2, Bursa 2002.
- Kılıç, Sadık, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", *Kur'ân Sempozyumu*, Ankara 1996.
- Kutup, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, I-X, çev. Salih Uçan vd, İstanbul 1990.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen Ali B. Hüseyin (ö. 346/957) *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Beyrut 2005.
- Okumuş, Ejder, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, İstanbul 1995.
- Öcal, Mustafa, *Öğretim Yöntemleri*, İstanbul 2007.
- Özsoy, Ömer, *İslâmiyât*, yıl. 2004/7, sy. 1, Ankara 2004.
- Öztürk, Levent, *İslâm Târîhi Öğretiminin Problemleri Kolokyumu*, Ankara 2009.
- Öztürk, Mustafa, "Kur'ân, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil Kıssası", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004.
- Paçacı, Mehmet, *İslâmiyât*, yıl. 2004/7, sy. 1, Ankara 2004.
- Pakiş, Ömer, "Kur'ân Kıssalarındaki Kapalılıkların Giderilmesi Meselesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl. 2006/2.
- Râgıp el-İsfahânî, *Müfredat*, çev. Yûsuf Türker, İstanbul 2007.
- Reçber, M. Said, *İslâmiyât*, yıl. 2004/7, sy. 1, Ankara 2004.

- Sâbüni, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, I-VII, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz, İstanbul 1995.
- Sarıçam, İbrahim, "İslâm Târîhi Dersinde Görsel Malzemenin Kullanımı", *İslâm Târîhi Öğretiminin Problemleri Kolokyumu*, Ankara 2009.
- Sıddıkî, Mazharuddin, *Kur'ân'da Târih Kavramı*, çev. Süleyman Kalkan, İstanbul 1990.
- Savaş, Rıza, "İslâm Târîhi Öğretiminde Aktif Eğitim Uygulaması", *İslâm Târîhi Öğretiminin Problemleri Kolokyumu*, Ankara 2009.
- Sayı, Ali, "Kur'ânda Kıssa Kavramı Üzerine", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl. 1995/9, İzmir 1995.
- Şengül, İdris, "Kur'ân Kıssalarının Târîhî Değeri Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi*, yıl. 1996/32, Ankara 1996.
- , "Kur'ân Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi", *I. Kur'ân Sempozyumu*, Ankara 1994.
- Şimşek, Said, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, İstanbul 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Târîhu't-Taberî*, I-VI, Beyrut 2008.
- Ya'kûbî, Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (ö. 297/897), *Târih*, I-II, Beyrut 1993.
- Yıldırım, Suat, "Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl. 1979/3 Ankara 1979.
- Zeyveli, Hikmet, "Kur'ân Kıssaları", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, yıl. 1996/9, Ankara 1996.

